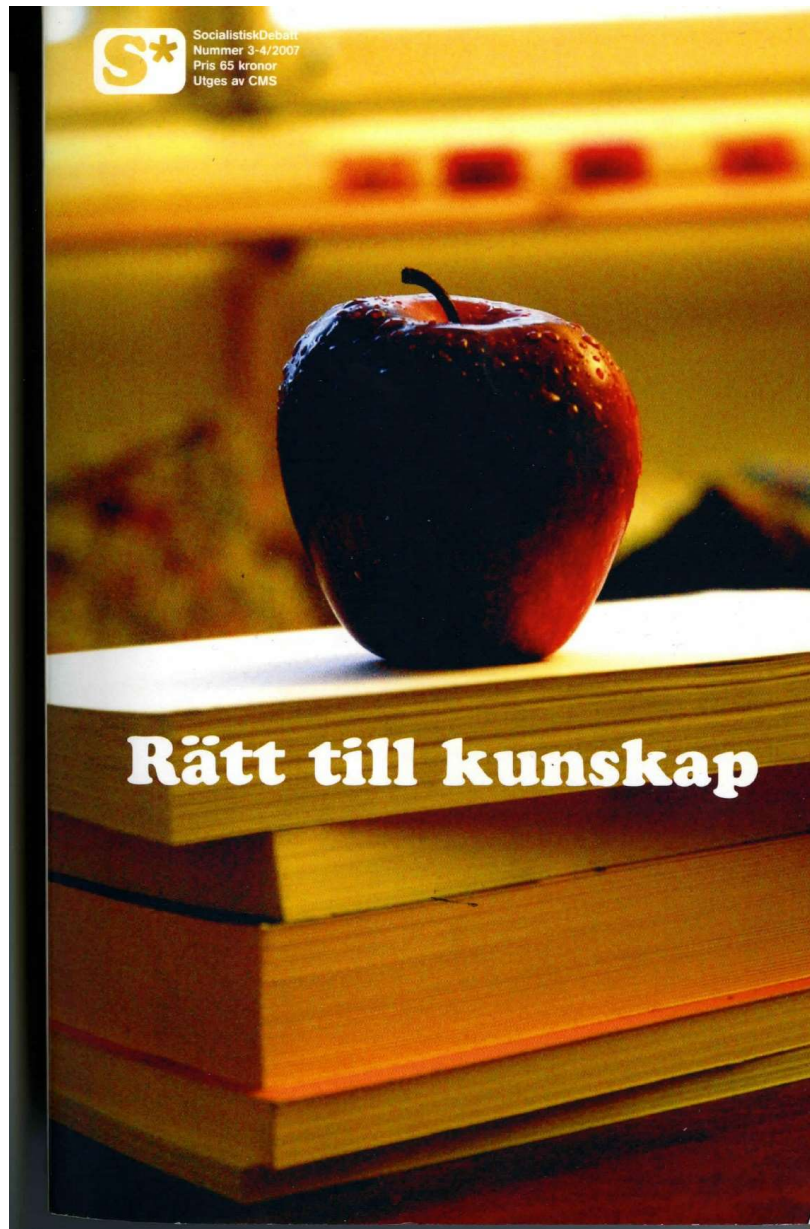

Faksimil

Donald Broady, "Bildningsfrågan", *Socialistisk Debatt* nr 2–3 2007, pp. 13–28

Utdrag ur Donald Broady, "Bildningstraditioner och läroplaner", s. 347-370 i *Skola för bildning*, SOU 1992:94, äv. utgiven som Donald Broady, "Bildningsfrågan - ett återupplivningsförsök", *Ord & Bild*, nr 1 1992, s. 3-26.

Detta dubbelnummer handlar om rätten till kunskap och bildning. Vi är inte ense om allt, eller ens om det mesta. Men om några saker. Som att vi – till skillnad från skolministern – anser att kunskap är det viktigaste i skolan. Att alla elever har rätt till denna kunskap. Att bildning inte är detsamma som marknadsanpassning. Att vänsterns skoldebatt är gynnsam för politikens utveckling. Och att denna debatt inte står mellan "ordning" och "flum". Det behövs kunskap för att diskutera kunskap. Det försöker vi bidra med här.

SocialistiskDebatt är en taggig tidning. Vi passar dåligt som mjuk stoppning i makt-havarnas stolar, men desto bättre som inspiration för de som vill följa en marxistiskt inspirerad och internationell debatt. Vi är en spretig tidning som tror på debattens kraft att visa vägen framåt för en bred vänster.

Omslagsbild: Cathrine Sandqvist
ISSN: 0246-1491

3-4
07

Rätt till kunskap

S*

SocialistiskDebatt
Nummer 3-4/2007
Pris 65 kronor
Utges av CMS

Rätt till kunskap

S*

Socialistisk Debatt
Nummer 3-4/2007
Pris 65 kronor
Utges av CMS

Rätt till kunskap

Bildningsfrågan s. 13

De senaste läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan beslutades av riksdagen 1994. Ett par år tidigare lade Läroplanskommittén fram ett betänkande Skola för bildning (SOU 1992:94) där de tankar och teorier som ligger till grund för dagens svenska läroplaner redovisas. Avsnittet om bildning är baserat på **Donald Broady**, *Bildningstraditioner och läroplaner*.

För en effektiv och jämlik skola s. 29

En reformering av skolpolitiken i progressiv riktning är värd att ta strid för. Såväl för elevernas, jämlikhetens som samhällsekonomins skull. Hur har ett land har råd att avstå från detta? **Lennart Grosin** menar att svaret är politiskt.

Den elaka synvändan s. 45

Lärare, elever och föräldrar har under generationer växt in i en föreställningsvärld, där konkurrensen och sorteringen av eleverna genom betyg har setts som naturliga inslag i skolan. **Per Acke Orstadius** invänder att de som nu vill ha än tidigare betyg helt missat de omfattande skador som betygen medför. Artikeln har tidigare publicerats i Pedagogiskt magasin.

Svenskdidaktik i (o)jämlikhetens landskap s. 55

Stina Pettersson visar hur rasifiering i svenska skolor bland mycket annat minskar insikten om behovet av kompensatoriskt arbete till förmån för den svenska, studieovana arbetarklassen, och bidrar till klassamhällets reproduktion. Artikeln har tidigare publicerats i Svensklärarnas årsskrift 2007. Perspektiv på praktik.

Patriarkatets dolda läroplan s. 75

I denna artikel, som först publicerades i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1982, lyfter **Kerstin Hägg** fram frågor om kön undervisning som långt ifrån diskuterats färdigt 26 år senare. Artikeln publiceras här med tillstånd från Kerstin Hägg och *Kvinnovetenskaplig tidskrift*.

Det ska vara ett medvetet val om man vill förändra eller ej s. 87

För att få en uppfattning om hur det genuspedagogiska arbetet ser ut 25 år efter det att Hägg publicerade sin artikel första gången har *Socialistisk Debatt*s **Martina Nilsson** intervjuat med Elizabeth Flórez som arbetar som genuspedagog i Malmö.

Könlös tjejgrej behöver nötknäppare s. 95

Helena Duroj menar att skolan tenderar att "inte hålla sig med kön. Det skulle störa undervisningen". Och resonerar om vägar framåt som synliggör kön som kategori och bryter pojkarnas våldsmonopol i skolan.

Individens kunskapsutveckling s. 107

Vi har här valt att publicera ett utdrag ur *Läroplanskommittén* betänkande *Skola för bildning* (sou 1992:94) som behandlar olika teorier om hur elevers lärande går till. Artikeln är skriven av **Ingrid Carlgren** och publiceras här med tillstånd av Carlgren och Skolverket.

Endast den undervisning som förekommer utvecklingen är bra s. 119

Den vitryske pedagogen **Lev Vygotskij** var banbrytande med sina teorier om omgivningens centrala roll för barns utveckling och lärande. I denna artikel från 1934-35 beskriver han sin teori om barnets närmaste utvecklingszon. Detta utdrag ur *Problem i undervisningen och den intellektuella utvecklingen i skolåldern* från 1934-35 är publicerat i boken *Vygotskij och skolan* av Gunilla

Lindqvist (red), Lund: Studentlitteratur 1999, och återpubliceras med tillstånd av utgivaren.

Undervisningens uppgift är att väcka barnets utvecklingsprocesser till liv s. 125

Ett barns utveckling följer aldrig skolundervisningen som skuggan efter det föremål den reflekterar, menar **Lev Vygotskij**, i denna artikel. Även detta utdrag kommer från *Problem i undervisningen och den intellektuella utvecklingen i skolåldern* från 1934-35, publicerat i boken *Vygotskij och skolan*.

Ordet i min makt s. 131

Det är dags att lära av historien och sluta rangordna mellan alla de olika språk som används i Sverige, menar **Leif Strandberg**. Det är inte mångfalden av språk som är problemet. Utan det faktum att de som talar dem inte delar samma sociala verklighet.

Ropen skalla - kunskap åt alla! s. 147

Leif Strandberg ser tendenser till ett uppsving för dem som menar att bara några är bildbara. Och invänder - med hänvisning till såväl Vygotskij som skolans styrdokument - att detta är tecken på en förläggad och felaktig förståelse av hur lärande går till.

Om utbildning s. 159

Antonio Gramscis teorier om utbildningssystemets och skolans samhälleliga roll och funktion är i Sverige betydligt mindre diskuterade än andra delar av hans verk. *Socialistisk Debatt* presenterar därför ett något redigerat utdrag ur Gramscis *En kollektiv intellektuell*, Bo Cavefors förlag.

Människor eller maskiner? s. 185

Här återges ytterligare en artikel om utbildning, skriven av **Antonio Gramsci** till *Avantis* Turin-upplaga, 1916. Översatt från engelska av David Larsson och publicerad på www.marxists.org. Något redigerad av Johan Sommansson.

Skolan och den politiska reaktionen s. 191

Den allmänna och sammanhållna medborgarskolan utsattes för hätsk kritik från konservativa kretsar vid starten för 50 år sedan. Kritiken tystnade aldrig, utan bytte form. **Jörn Svensson** menar att denna borgerliga skolpolitik inte bara är orättvis – den saknar vetenskaplig och pedagogisk grund.

Skolfrågor är klassfrågor s. 203

Vänstern måste mer lyfta fram att skolfrågor är klassfrågor. Det menar **Rossana Dinamarca**, som här intervjuas av **Emil Lindahl Persson**. Särskilt akut är att sätta stopp för den skenande friskoleutvecklingen och få mer personal i och kring skolan.

Kunskapen i centrum s. 215

Kunskapen måste stå i centrum för undervisningen. Skolan ska inte anpassa sig till elevernas behov och intressen, utan måste istället erbjuda det eleverna inte får från annat håll. Bara så kan skolan bli klassutjämnande, menar **Malena Rydberg**.

Interkulturell pedagogik i förskolan s. 223

Hur kan ett interkulturellt förhållningssätt inom förskolepedagogiken motverka diskriminering? **Anders Skans** skriver om sin forskning kring Malmö stads skolplan.

Tjejerna är ruttet fläsk s. 235

Att genus bör uppmärksammas även i den pedagogiska verksamheten på förskolan diskuteras allt mer, men hur upplever barn det själva? **Martina Nilsson** har pratat med förskolebarn om hur de uppfattar kön och relationen mellan flickor och pojkar.

Y-kursen – en pedagogik process s. 249

Britta Berg beskriver den pedagogiska process som utvecklades under en folkhögskolekurs för passiviserade, socialbidragsberoende föräldrar.

Från mångfald till enfald – bekämpa Bologna-systemet s. 261

Den högre utbildningen inom EU håller på att avregleras och liberaliseras på samma sätt som övriga tjänste- och kapitalmarknader. **Jan-Erik Gustafsson** beskriver Bologna-processen och dess intentioner.

Som smör utskrapat på för mycket bröd

– om en utbildningspolitik som glömde bort kvalitén s. 273

Martin Hofverberg menar att målet att 50 procent per årskull skulle börja högskolan framförallt hjälpt den svenska industri- och tjänstnäringen i sin omstrukturering, genom att tillhandahålla stora volymer arbetskraft med högre förädlingsvärde.

Lönedumpning och exploatering

i det låga studiemedlets spår s. 281

Om studenter betraktas som privilegierade delar av arbetarklassen är det inte särskilt märkligt, men högst olyckligt, då studenters och arbetares materiella trygghet idag är så tätt sammanbundna. **Mia Sand** visar hur det urholkade studiemedlet måste förstås mot bakgrund av den nyliberala omstruktureringen av arbetsmarknaden.

Socialistisk Debatt*

3-4/07 Detta är inte ett nummer om skolan. Åtminstone inte i bemärkelsen att det handlar om allt som skolan är, eller ens om allt som är viktigt att diskutera om skolan för en bred vänster. Detta nummer av Socialistisk Debatt handlar huvudsakligen om det allra viktigaste, själva syftet med skola och utbildning: kunskap och bildning.

Vi ska inte ens försöka inbilla läsaren att vi som jobbat med det här numret är ense om allt, eller ens om det mesta. Men faktum är att vi haft mycket lättare att välja ut de texter vi ville få med än vad vi kanske inbillade oss från början. Kanske beror detta på att de flesta texter kan läsas på fler sätt än ett, men också på att vi i huvudsak är överens om några väldigt grundläggande saker. Det första vi är överens om är att kunskap är skolans syfte. Egentligen kanske det är en självklarhet, men med tanke på hur skoldebatten i samhället ser ut just nu behöver det ändå sägas. Speciellt med tanke på att ingen tidigare skolminister har fäst så lite vikt vid just kunskapen i skolan som Jan Björklund. Kepsar, mobiler och ordningsregler i all ära, men i slutändan handlar det om något helt annat.

Vi är också överens om att den debatt om skolan som pågår inom den politiska vänstern är gynnsam för politikens utveckling. Vi tror dock inte att den gynnas av enkla kategoriseringar och uppdelningar av typen "kateder mot flum". Det finns inte två skilda läger, utan en mängd åsikter, och den viktigaste debatten rör sakfrågorna.

Vidare är vi överens om att det inte duger att föra en så viktig debatt med svepande generaliseringar och löst grundade omdömen och åsikter. Det behövs kunskap för att diskutera kunskap. Därför publicerar vi förutom politiska debattinlägg en stor mängd

vetenskapligt material och klassiska texter om utbildning och pedagogik. Man kan inte bortse från århundraden av pedagogisk forskning och debatt om utbildningsväsendet om man vill föra en seriös debatt om sakernas tillstånd idag.

Bildningsdebatten rör sig i princip mellan två poler: nyttorationalitet och värderationalitet. De amerikanska pedagogiska modellerna, från framför allt John Dewey, anses traditionellt sett betona nyttorationaliteten med utbildningen, medan de europeiska, från exempelvis Wilhelm von Humboldt, betonar värderationaliteten. Det finns naturligtvis inte en enkel linje mellan de två polerna, men det kan vara rimligt att använda spännvidden dem emellan som utgångspunkt för en fruktbar diskussion om bildning.

Precis som den svenska skolan har rört sig mellan dessa två influenser, konkret nytta och mer allmänt bildningsvärde, har vänsterns debatt om skolan präglats av olika aspekter på detta. Vilken vikt bör skolan lägga vid den konkreta nyttan av utbildningen i form av kunskaper för arbetslivet och vardagen, och vilken vikt bör läggas vid den mindre mätbara, men ack så viktiga, aspekten "att bilda sig"? En skola som inte är till konkret nytta för samhälle och individ förlorar sitt syfte, men det gör också en skola som inte ser till de större bildningsvärdena.

I en socialistisk utbildnings- och bildningsdebatt är det också självklart att diskutera skolans och utbildningsväsendets funktion av att reproducera respektive potentiella förmåga att bryta med klassamhället. En diskussion som blir särskilt relevant när ett av regeringens huvudmålsättningar tycks vara att allt tidigare i åldrarna – och med stor konsekvens – verka för att förstärka de sociala bakgrundsfaktorernas betydelse för vilka som ska få teoretisk respektive praktisk bildning.

I det sammanhanget är vi särskilt glada att kunna publicera några texter av Antonio Gramsci. Medan Gramsci precis som Lev Vygotskij – som också publiceras i detta nummer – diskuteras och citeras vida omkring i dagens samhällsdebatt, så är det bara Vygotskij som är en referenspunkt i skoldebatten. Men även Gramsci behandlar – utifrån det tidiga 1900-talets italienska

verklighet – flera frågor som diskuteras även i dagens svenska utbildningspolitiska debatt. Och tillför dessutom något som ofta saknas. Ett politiskt och samhälleligt förändringsperspektiv som diskuterar skolans betydelse för formerandet av såväl borgerliga som revolutionära intellektuella.

Flera av texterna diskuterar också rätten till kunskap ur ett antirasistiskt- och könsperspektiv. Och visar bland annat att sambandet mellan etnicitet och diskriminering, och klass och skolresultat, inte alltid är vad som kunde förväntas. Och idag – när allt fler larmrapporter talar om ett omvänt jämställdhetsproblem som gör att pojkar klarar sig sämre i skolan än flickor – visar flera av texterna att en sådan förståelse missar själva grundproblemet: Skolans tendens att inte bara reproducera klassamhället, utan också – inte minst genom sammansättningen på de kunskaper som delges, och inte delges, eleverna – reproducera könsmaktsordningen och dess förutsättningar. Skolans oförmåga att, efter flera decennier av påbjuden sexualundervisning, prioritera eller göra denna relevant för eleverna, är bara ett av många talande exempel.

Samtidigt fortsätter med hög hastighet den sedan länge pågående privatiseringen och marknadsanpassningen av hela skolsystemet – från förskola till högskola. Det sammantagna resultatet blir att rätten till kunskap inte bara inskränks beroende på kön eller klass- respektive etnisk bakgrund. Utan att själva bildningsinlaget i utbildningen minskar överhuvud taget, i takt med att utbildning reduceras till att kortsiktigt tjäna kapitalets behov. Vilket i slutändan leder till att inte bara att orättvisorna vad gäller vem som får vilken position i klassamhället förstärks. Utan också till att alla medborgares möjligheter att bilda sig själva, utvecklas som individer, och överhuvud taget reflektera över vilket samhälle vi vill leva, i inskränks.

Att se problemen är dock lättare än att lösa dem. Hur ett socialt utjämnande utbildningssystem bör se ut, vilka krav det ställer på undervisningens organisation, i vilken utsträckning en demokratisk skola kan förverkligas i en föga jämlik och demokratisk om-

värld, finns det – som framgår av texterna i detta nummer – delvis olika åsikter om.

Vi påstår inte att vi har svaret på alla dessa frågor. Men vi påstår att detta är centrala frågeställningar att förhålla sig till. Och att vänstern bör diskutera hur man ser på dem.

/Redaktionen, inklusive våra två gästredaktörer, **Mats Öhlin** och **Emil Lindahl Persson**.

Ett särskilt tack vill vi i redaktionen också rikta till **Robert Nilsson** och **Jesper Weithz** som i vår redaktionssekreterares tillfälliga bortavaro ryckt ut och layoutat och satt detta nummer. Samt – som alltid – till de översättare och korrekturläsare som bidragit.

Bildningsfrågan

av Donald Broady

De senaste läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan beslutades av riksdagen 1994. Ett par år tidigare lade Läroplanskommittén fram ett betänkande Skola för bildning (SOU 1992:94) där de tankar och teorier som ligger till grund för dagens svenska läroplaner redovisas.

Avsnittet om bildning är baserat på delar av **Donald Broadys**, Bildningstraditioner och läroplaner, s. 347–370 i Skola för bildning, SOU 1992:94”, även utgiven som Donald Broady, Bildningsfrågan – ett återupplivningsförsök, Ord & Bild, nr 1 1992, s. 3–26. Artikeln publiceras med tillstånd av Skolverket och Donald Broady.

I tvåhundra års tid har bildning varit ett centralt begrepp i debatten om utbildningens värde och mening. Det är egentligen bara under de tre senaste decennierna som det i Sverige fallit bort ur läroplansspråket och den officiella begreppsrepertoaren kring skolans undervisning och innehåll. Det finns dock flera skäl – förutom det givna att ett läroplansarbete i sig handlar om bildning i dess djupaste och vidaste mening – att åter aktualisera bildningsfrågan.

Ett skäl, som är direkt knutet till Läroplanskommitténs tillkomst och direktiv, är de förändringar som skett vad gäller den politiska styrningen av det offentliga skolväsendet. Dessa förändringar ställer krav på att de nationella styrdokumentet tydligt skall ange vad arbetet i skolan skall leda fram till (det vill säga de skall vara mål – och resultatorienterade).

De skall också ange vissa ansvarsförhållanden och yttre ramar, medan ansvaret för att organisera och genomföra arbetet – upprättandet av arbetsplaner, urval av lärostoff, avgöranden rörande sekvensering, val av undervisningsmetoder och så vidare – i hög grad överläts till lärare och elever.

Därmed måste alla som är verksamma i skolan, och i första hand lärarna, ta ställning till frågan om vad som skall väljas ut för lärande och hur det skall organiseras. I grunden måste alltså frågan om vad bildning i vår tid bör vara, ställas i relation till det konkreta arbetets förutsättningar och villkor.

Ett annat skäl är pågående förändringar av kunskapsmassans volym och struktur. I många avseenden är det samhälle vi lever i ett osynligt samhälle. Tekniska processer är komplicerade och kräver betydande kunskaper för att förstås. Med en ekonomi och en arbetsmarknad som blir alltmer internationell blir också politiska

processer alltmer komplicerade och därmed svåra att förstå och delta i. Villkoren för inflytande förändras. Arbetslivet genomgår förändringar, där nya krav på kunskaper ställs. Forskningen har gett nya förutsättningar för att förstå omvärlden, samtidigt som dessa kunskaper organiseras på nya sätt. Vetenskaper utvecklas både genom specialisering och integration. Även själva tillväxttakten, till exempel vad gäller de vetenskapliga kunskapernas volym, har ökat. Internationella förändringar ställer nya krav på färdigheter i språk samt på kunskaper om historiska skeenden, samhällsutveckling, kulturfrågor, religioner, geografiska förhållanden med mera. Miljöfrågorna har kommit att ställa krav på kunskaper som inte enkelt och enbart kan hänföras till naturvetenskapernas område.

Med dessa förändringar accentueras grundläggande läroplansfrågor kring hur mål skall utformas, vilka kriterier som skall gälla för urval av kunskap och hur kunskap skall organiseras för lärande. I detta perspektiv aktualiseras därför på nytt bildningsfrågan – frågor kring vad ett offentligt utbildningsväsende kan göra och vilken roll det skall ha.

Den klassiska bildningstanken¹

Begreppet bildning började användas i vårt land i slutet av 1700-talet. Begreppet härrör från den tyska pedagogiken vilket var följdenligt med den dominans tyskt tänkande hade över den svenska pedagogiken.

I dagens språkbruk används många gånger ordet bildning i betydelsen bildningsgods, en fast uppsättning kunskaper och förhållningssätt. Det klassiska tyska bildningsbegreppet uttryckte motsatsen, nämligen föreställningen att människan är – eller borde vara – en varelse som bildar sig, skapar sig, gör sig till något som inte fanns innan. Detta är kärnan i det begrepp *Bildung* som under sjuttonhundratalets slut och tidigt artonhundratals blev ett centralt pedagogiskt begrepp.

Bildning i denna mening är att åstadkomma något inte på förhand givet. Bildning är något människor gör med sig, ett aktivt

företag, utbildandet av förmågor och omdöme som gör friheten möjlig.

Ordet bildning har samband med bilda i den konkreta betydelsen forma, skapa. Människan är oavslutad och äger förmågan att bilda eller forma sig.

Allra viktigast för det begrepp om bildning, som kom att införas i den svenska pedagogiska diskussionen, var kanske Wilhelm von Humboldts program.² Även Humboldt framhävde att undervisningen skulle syfta till frihet, den fick inte fostra till undersåtlighet. Kärnan i Humboldts program för ett nyhumanistiskt gymnasium – som kom att betyda mycket för utvecklingen av det svenska gymnasiet – var vad han kallade den ”didaktiska undervisningen”, ett uttryck som på den tiden innebar en undervisning som förberedde för vetenskaperna. Att Humboldt fäste så stor vikt vid vetenskapen hade bland annat att göra med att denna enligt Humboldt gör det möjligt för skoleleven att slippa ur sitt omyndiga beroendeförhållande till läraren och att finna vägen till eget omdöme och underbyggd kritik.

Humboldt såg ett samband mellan bildning och vetenskap. Bildning är den subjektiva sidan av saken, det är individen som bildar sig, formar sig. Vetenskapen är den objektiva sidan av saken, den värld av vetande i vilken eleven inträder.

Men – och här möter vi åter den klassiska bildningstanken – den goda undervisningen får enligt Humboldt inte behandla vetenskapen som givna, fasta och färdiga kunskaper som de studerande skall delges. Vetenskapen skall betraktas som något som aldrig kan uppnås helt och hållet.

I två avseenden intar progressivismen, som den kom att uppfattas i Sverige, ståndpunkter klart skilda från den klassiska bildningstankens grunder. Det ena gäller den psykologiska grunden för såväl läroplansteori som pedagogik och didaktik. Det andra är det målrationella tänkandet. Att bilda sig är, om vi håller fast vid den klassiska innebörden, att bli något som inte är på förhand föreskrivet. Därmed blir ”bildningsmål” ett självmotsägande begrepp.

Ett verksamt bildnings-
arbete måste bygga på
seklers samlade erfa-
renheter – ehuru utan il-
lusioner om återgång till
”skolan förr”. Att skapa en
skola för alla, där bildnings-
arbetet är huvudsak är ingen
antikvarisk uppgift. En sådan
skola har aldrig funnits.

Vi kan relatera denna diskussion till den vi för kring mål i läroplanerna i form av strävansmål och uppnåendemål. Strävansmålen skall inte sätta tak för kunskapsutvecklingen, de skall inte kunna uppnås helt, men de skall ange en riktning för undervisningen. Uppnåendemålen däremot anger vad alla elever skall uppnå.

Pedagogik som kulturreproduktion

För att tala om utbildningsmål och pedagogik behöver vi ord som bildning, erfarenhet, konst, kunskap, ord som bevarar förbindelserna med de aktiva verben bilda, erfa, kunna göra sig bekant med och skapa. Inom den klassiska bildningsfilosofin var dessa förbindelser fortfarande närvarande. Människan bildar sig och äger bildning, erfar och äger erfarenhet, kunskapar och äger kunskap, skapar och producerar värden. Så används inte orden idag. I det moderna pedagogiska språkbruket återstår bara substantiven vilket lätt leder till betoning av det som tillägnas i stället för tillägandet, av resultaten i stället för verksamheten.

Men hur kan resultaten nås om kunskapen och begreppen om verksamheten saknas?

Skolan kan inte enbart syfta till individens självbildning. Skolan har i varje utvecklat samhälle till uppgift att sörja för kulturens fortbestånd. Denna insikt formulerades av de tänkare som i slutet av det förra och i början av vårt eget sekel lade grunden till de tanketraditioner som fortfarande påverkar pedagoger och utbildningsforskare. Emile Durkheim,³ John Dewey och många andra fastslog att inget samhälle kan fortleva om inte de äldres kunskaper och erfarenheter förs vidare till de yngre, en överföring som i ett modernt samhälle i hög grad ombesörjs av skolan. För att använda ett ord som ibland har fått en negativ klang: skolan måste per definition ägna sig åt förmedlingspedagogik. Det må vara ett inlärningspsykologiskt sakförhållande att kunskaper aldrig kan ”läras ut”, utan enbart förvärvas genom egen aktivitet, men ur ett kulturvetenskapligt perspektiv hör överföringen av vetande och värden till skolans centrala och ofrånkomliga funktioner. I ett

demokratiskt samhälle är det rimligt att alla elever blir delaktiga av ett slags gemensamt kulturellt minimum.

Att den klassiska bildningstanken är oförenlig med på förhand utstakade lärogångar och detaljerade kursplaner, innebär på intet sätt att den skulle stå i motsättning till ambitionen att bereda eleverna tillträde till kunskapstraditioner, tvärtom. Nyhumanisternas tilltro till den antika litteraturens bildande kraft är välkänd. Den klassiska bildningstanken har inget gemensamt med föreställningen om fri fostran i form av ohämmad utveckling av förmågor som naturen nedlagt i barnet. Föreställningen att förmågorna skulle finnas nedlagda redan från början går stick i stäv med övertygelsen att människan är en varelse som bildar sig.

Inhemska bildningstraditioner

Bland bildningstraditioner med starka inhemska rötter bör först och främst folkbildningen nämnas. Ett bildningsarbete som växte fram i de tidiga arbetar- och nykterhetsrörelserna utgör ett viktigt inslag i det svenska kulturarvet.

Den svenska folkbildningen är ingen enhetlig företeelse. Idéhistoriker som på senare år studerat dess utveckling har funnit konkurrerande bildningsideal, exempelvis ett medborgarideal, ett självbildningsideal och ett nyhumanistiskt personlighetsbildande ideal. Det finns å ena sidan föreställningen om ett bildningsgods eller en moral som skall överföras, å andra sidan föreställningen om bildning som process, som något människan gör med sig själv. Inom arbetarrörelsen fick det senare idealet, närmast svarande mot den klassiska bildningstanken, stryka på foten i den faktiska verksamheten under loppet av mellankrigstiden. Ändå är den svenska (och delvis nordiska) folkbildningstraditionen, med institutioner som folkhögskolorna med rötter i Grundtvigs pedagogiska tankar och den så kallade fria bildningsverksamheten, särpräglad därigenom att den åtminstone periodvis burits av övertygelsen att bildning kan växa fram "underifrån", ur folkdjupet.

Ytterligare ett svenskt särdrag är den framskjutna ställning som alltsedan sjuttonhundratalet tillkommit naturvetenskaplig och

teknisk bildning. Det finns skäl att påminna om att den klassiska bildningstanken i Wilhelm von Humboldts tappning inte alls begränsades till att gälla den humanistiska bildningen i snävare mening. Matematiken och naturvetenskaperna intog en central plats i Humboldts idealuniversitet.

Vidare har svenskar genom seklerna lämnat så betydande bidrag till den tekniska kunskapsutvecklingen att det finns anledning att särskilt betona, att tekniken äger sin egen historia och sitt eget värde som inte kan reduceras till den naturvetenskapliga bildningstraditionen.

Inom pedagogikens område har en handfull svenska innovationer väckt genklang i omvärlden och spridits över världen. Somligt, såsom Pehr Henrik Lings⁴ gymnastik, har förlorat sin aktualitet, men annat tillhör alltjämt pedagogikens levande arv. Hit hör slöjden som undervisningsämne. Det svenska ordet "slöjd" är spritt världen över tack vare Otto Salomon, som kanske mer än någon annan bidragit till att ge slöjden en plats på skolschemat. Den undervisningsmetod som från och med 1870-talet utvecklades vid Salomons slöjdskola och seminarium på Nääs skulle bli en mäktig inspirationskälla för dem som tillmätte handens arbete ett bildande och fostrande värde. Sverige har väl utvecklade hantverkstraditioner. Ur pedagogisk synvinkel är det intressant att den höga uppskattningen av hantverket från och med det sena 1800-talet så ofta varit förenad med fostrande och bildande ambitioner. Träning i handens arbete förenades med odlingen av skönhetsinnehåll och smakomdöme. Det renommé som svenskt hantverk och svensk formgivning alltjämt åtnjuter är välförtjänt, och här finns ett levande pedagogiskt arv: Sveriges förstarangplats på detta område vore otänkbart utan den smakfostran och handaskicklighet som meddelats både i den allmänna skolan och i specialskolor och det är ingen tillfällighet att Carl Malmsten⁵ var en föregångsman, inte bara som formgivare, utan även som skolman och kanske inte minst som pedagogisk tänkare, med sina pläderingar för "formsinnets fostran".

Till de pionjärer som grundlade denna svenska tradition av smakfostran hörde också Ellen Key,⁶ Utanför vårt lands gränser är hon känd för boken *Barnets århundrade* (1900). Denna plädering för en naturenlig fostran blev ett inflytelserikt bidrag till den reformpedagogiska rörelsen inom framför allt tyskt språkområde. *Barnets århundrade* torde vara den första och hittills enda svenska skrift som förtjänar att räknas till den pedagogiska världslitteraturen. Hennes pedagogiska betydelse illustreras av att flera professorer inrättats i hennes namn, dock ej i Sverige.

Från de senaste decennierna är det i första hand några sociala och organisatoriska innovationer inom utbildningens område som väckt omvärldens intresse. Den svenska enhetsskolan blev en referenspunkt i den internationella debatten. En återkommande fråga var: kan man erbjuda alla barn och ungdomar en likvärdig utbildning utan att det går ut över kvaliteten?

Utbildningen av handikappade och utvecklingsstörda i Sverige och särskilt integreringen av dem i den reguljära skolan har också uppmärksammats internationellt. Även svensk vuxenutbildning har tilldragit sig avsevärt intresse.

I många länder har exempel hämtade från Sverige figurerat i diskussionerna om återkommande utbildning, livslångt lärande och arbetsmarknadsutbildning.

Bildning i vår tid, några aspekter

Frågan om bildning i vår tid är värd en grundlig offentlig diskussion. För skolans del är detta en fråga av stor vikt. Vi gör inte anspråk på att ha presenterat några färdiga svar. Vi har endast redovisat en kort diskussion kring begreppet bildning. Det är som påpekades inledningsvis ingen unik svensk diskussion. Runt om i den industrialiserade världen pågår utredningar och diskussioner om skolans mål och funktion. I den anglosaxiska världen har diskussionen i hög grad kommit att koncentreras till kriterier för nationell utbildningskvalitet – "standards". Så har till exempel i USA "standards" för matematik utvecklats av intresseorganisationerna och på uppdrag av kongressen pågår ett arbete med att

utveckla riktlinjer för de olika delstaternas läroplansarbete och utvärdering av skolans kvalitet. I det forna Sovjetunionen pågår ett harmoniseringsarbete kring läroplaner för att möjliggöra ett fortsatt utbyte mellan staterna. I Europa ser vi liknande arbeten. Och inte minst sker i Europa inom ramen för Europarådet och EG arbeten i syfte att skapa samsyn kring läroplaner och utvärderingskriterier. Inom OECD pågår liknande arbeten⁷, liksom inom UNESCO. Sett ur det perspektiv vi här anlagt synes diskussionen i Frankrike ha en speciell relevans.

På Mitterands uppdrag utarbetades i mitten av åttiotalet ett franskt diskussionsinlägg kring begreppet modern bildning. "Förslag till framtidens utbildning" som det samlade professorskollegiet vid College de France ombads utforma.⁸

Dessa förslag är intressanta även för den svenska diskussionen inte minst då de utgör ett försök att välja utgångspunkt i en reflexion över de grundläggande principerna för det samlade utbildningsväsendet.

Tanken var att detta slags reflexion skulle föregå reformeringen av läroplaner, kursplaner och timplaner. Därmed skulle i den offentliga diskussionen lyftas fram sådana principer för arbetet i skolan som ofta lämnas outtalade eller till och med otänkta.

Självfallet är somliga av förslagen från College de France knutna till franska förhållanden, men andra är intressanta även från svensk horisont. Vi skall här kommentera fyra principer som, nedan i synnerligen fri tolkning, kan extraheras ur de franska förslagen och som kommit att diskuteras i anslutning till vårt arbete.

Lärarna och eleverna skall utveckla en historisk förståelse av kunskapernas utveckling. Därmed skulle det historiska perspektivet kunna bli det band som förenar skolämnen. Skolämnenas förhållande till sådan undervisning som ordnar vetandet på tvären (i pedagogiska termer: teman, projekt, blockämnena et cetera) är alltid ett stridsäpple i skoldebatten och i striderna mellan lärarkategorier med olika slag av intellektuella investeringar i bagaget. Kanske kan vart och ett av skolämnen behålla sina traditioner och sin egenart men ändå bindas samman om man i all undervis-

ning ständigt väcker frågan efter de historiska villkoren för kunskapens utveckling? I samband med matematikundervisningen lär eleverna något om decimalsystemets och befolkningsstatistikens historia, i anslutning till fotbollsträningen sörjer gymnastikläraren för att de bekantar sig med betingelserna för det moderna sportbegreppets uppkomst i England. En förutsättning är att lärarna själva är väl införstådda med att kunskapsformerna (inklusive skolämnena) är historiska produkter, ett synsätt som ofta är försummat i lärarutbildningen och i regel helt frånvarande i läromedlen.

Skolan skall erbjuda en mångfald i fråga om utbildningsvägar och framgångsmått. Den pedagogiska diskussionen får inte bara handla om hur skolans goda verkningar skall främjas. Den måste också handla om hur skolans skadeverkningar kan begränsas. Den av College de France lanserade principen om mångfald i fråga om utbildningsvägar och framgångsmått kan tjäna som ett skydd för elever vilka i ett mer enkelspårigt system skulle erfara skolarbetet som en obruten följd av misslyckanden. Principen är mer uppseendeväckande i Frankrike än i Sverige. I svensk utbildning ges fler chanser att reparera misslyckanden, i och utanför utbildningssystemet, under eller efter skolåren. Strävan att bygga upp ett utbildningssystem utan återvändsgränder kan sägas sammanfatta decenniernas reformarbete i Sverige. Det svenska utbildningssystemets anpassning i förhållande till den europeiska integrationen måste därför beakta vilka särpräglade svenska bildningstraditioner som har ett specifikt värde. En sådan specialitet är de vid en internationell jämförelse goda möjligheterna att bryta vad College de France kallat "misslyckandenas onda cirkel". Dessa möjligheter garanteras förutom av mångfalden inom skolsystemet av institutioner som folkhögskolorna, den fria folkbildningen och den kommunala vuxenutbildningen: På det individuella planet finns många vittnesbörd om hur horisonterna här vidgats och ett personligt bildningsprojekt börjat ta form.⁹

Skolan är inte den enda plats där man lär sig. Denna självklara princip har vittgående konsekvenser. Här hamnar vi i ett klassiskt

pedagogiskt problem. Historiskt har det funnits en tendens att sätta likhetstecken mellan bildning och undervisning, som om allt lärande av värde ägde rum i skolan. Urvalsproblemet blir akut och risken för stoffträngsel överhängande så snart skolan påtar sig alla uppgifter som olika grupper kräver. Särskilt i fråga om skolämnenas timtilldelning men även när det gäller annat tänkbart undervisningsstoff utsätts utbildningspolitiker och administratörer för ett starkt tryck från välorganiserade grupper, som gör gällande att just deras intressen ovillkorligen måste beredas plats på schemat. Av det förhållandet att skolan inte är den enda plats där man lär sig följer att skolan dels bör göra det den är bra på, dels i rimlig utsträckning ge eleverna sådant som de oundgängligen behöver, men svårligen tillägnar sig utanför skolan eller senare i livet. En annan slutsats är att den omdiskuterade frågan om hur effektiv skolan är, inte kan besvaras så länge man blott beaktar det lärande som sker i skolan i sig; en effektiv skola är den som fungerar väl bland alla andra kunskapskällor och informationsflöden. En komplikation är givetvis att elever har olika förutsättningar att lära utanför skolan.

Lärarna skall så långt som möjligt förhindra att socialt konstituerade hierarkier av kunskapsformer och kunskapsområden blir till ett hinder för kunskapens växt. Så skulle man kunna formulera en fjärde princip som låter sig extraheras ur förslagen från College de France.

Åt sakförhållandet att det existerar rangskalor mellan olika slag av kunskap (manuell/intellektuell et cetera), kan en enskild lärare inte göra särskilt mycket. Däremot kan läraren i någon mån förhindra att de står i vägen för lärandet. En elev som har lättare att lära genom praktiskt handhavande än genom bokliga studier skall inte bromsas av att boklig lärdom åtnjuter högre prestige. En annan elev som lär mer av att läsa böcker än av att intervjua lokala näringsidkare skall inte hindras av att det senare arbetssättet åtnjuter mer prestige bland vissa lärare. Det kan självfallet finnas andra skäl till att eleverna skall läsa böcker eller göra intervjuer – principen avser bara det olyckliga och ibland onödiga fall då kun-

skapssökandet blockeras på grund av att vissa kunskapsformer eller kunskapsområden av rent sociala eller ibland "modebetonade" orsaker är lägre rangordnade än andra.

Bildningstankens aktualitet

Ett slags pedagogisk arkeologi skulle behövas för att förstå hur dagens utbildningsväsende vilar på avlagringar från tidigare epoker. Den tidiga folkskolepedagogiken lever sitt lönnliga liv i klassrummen, exempelvis i det typiska språkliga umgänget, där läraren frågar och eleverna svarar. I hållningen till läroplanen fortlever rester av den tid då läraren hade ett religiöst uppdrag. Ställningstagandet till läroplanen uppfattas många gånger som en trosfråga.

I Sverige har hittills arbetet med att skapa läroplaner och kursplaner under lång tid betraktats som en angelägenhet för politiker, administratörer och ämnesexperter. De som är verksamma i skolan har förväntats "förverkliga" läroplanen. Skolarbetets faktiska innehåll har dock framför allt styrts av dels tidsramarna (timplanerna, lärares tjänstgöringsskyldighet), dels de läromedelspaket som ofta utgjort ett slags översättning av de centrala kursplanernas momentindelning och förslag till undervisningsinnehåll.

Som en konsekvens av den förändrade styrningen av det offentliga skolväsendet och de nya möjligheterna att etablera fristående skolor har skolans personal ett större ansvar för hur stoff väljs ut och organiseras för lärande.

Lärarna får anledning att ta egen ställning till bildningsfrågan och till frågorna kring läroplaner i vidaste mening. Eleverna blir friare att komponera sin egen studiegång. De får anledning att själva arbeta med de grundfrågor rörande värdering, urval, organisering och förmedling av vetande som tidigare i hög grad omhändertagits av den centrala skoladministrationen och läromedelsförlagen.

Allt detta talar för att bildningstanken förtjänar att aktualiseras. Det är viktigt att konstatera att det svenska utbildningsväsendet i sin administrativa utformning kanske aldrig varit närmare

att ge skollärarna och eleverna en smula av den *Lehrfreiheit* och *Lernfreiheit* som var det nyhumanistiska universitetets adelsmärke.

Det finns historiska förklaringar till att bildningsfrågan hamnade i skymundan under efterkrigstiden när den pedagogiska diskussionen kapade rötterna till pedagogikens filosofi och pedagogikens historia. Det var framför allt 1946 års skolkommission som lade grunden till dagens skola. För skolkommissionen framstod det "demokratins samhälle", för vilket skolan skulle utbilda och till vilket den skulle bidra, som något av en nyskapelse. Man började – för att spetsa till det – från år noll. Den tidigare idealistiska bildningsfilosofin och reformpedagogiken av tyskt ursprung tedde sig överspelad, liksom komprometterad av nationalsocialismen. Med hjälp av tidsenlig vetenskap, främst den samtida nordamerikanska empiristiska beteendevetenskapen, skulle skolan omformas till ett vapen i kampen för detta goda samhälle och framför allt fick inte skolan släpa efter. Skolans uppgifter härleddes till en del ur föreställningarna om det politiska liv, arbetsliv och sociala liv som skulle höra det framtida samhället till.

Idag har ett planeringstänkande av så utpräglat målrational art till delförlorat sin trovärdighet. Sociala och ekonomiska skillnader har uppenbarligen inte låtit sig planeras bort. Psykologin har inte kunnat ersätta den filosofiska och pedagogiska reflexionen. Omvärlden framstår som så till den grad föränderlig att det förefaller utsiktslöst att så att säga deducera läroplaner eller kursplaner ur det framtida samhällsliv man väntar eller önskar sig. Skolan får inte vara blott ett planeringsinstrument. Skulle den nöja sig med att effektuera den rådande konjunkturens och tidsandans krav skulle den illa fylla sitt uppdrag. Ett verksamt bildningsarbete måste bygga på seklers samlade erfarenheter – ehuru utan illusioner om återgång till "skolan förr". *Att skapa en skola för alla, där bildningsarbetet är huvudsak är ingen antikvarisk uppgift. En sådan skola har aldrig funnits.*

Fotnoter

- 1 Diskussionen om bildning bygger liksom vissa andra avsnitt i detta kapitel ("Diskussionen om bildning" är alltså den som återges här, reds. anm.) på en uppsats av Donald Broady som redovisas som bilaga 5 i betänkandet.
- 2 Jfr W. v Humboldt "Über die inneve und äußere Organisation der höheren Hissenschaftlichen Anstalten in Berlin" (omkr. 1810), Werke, IV, utg. A Flitner och K Giel, *Wissenschaftliche Buchgesellschaft*, Dramstadt 1964, s. 225.
- 3 Fransk sociolog och pedagog 1858-1917.
- 4 Det kan med tanke på etablerandet av en idrottshögskola vara anledning att påminna om att 1813 inrättades ett gymnastiskt centralinstitut under Lings ledning i Stockholm.
- 5 (1881-1972).
- 6 (1849-1926).
- 7 Se till exempel OECD: Education Committee, Governing Board of the Center for Educational Research and Innovation; Draft programmes of work for 1992. Paris: OECD. DELSA/ED/CERI/CD (92) 1 och Programmes of Work for the Economies in Transition. Paris: OECD. DELSA/ELSA/ED/CERI/RD (92) 1.
- 8 Propositions pour l'enseignement de l'avenir, College de France, Paris 1985. En svensk översättning av Donald Broady redovisas som bilaga 6 till detta betänkande.
- 9 Jämför den diskussion om svensk vuxenutbildning som ges i den amerikanska tidskriften *Newsweek* 1991.12.02.

För en effektiv och jämlik skola

av Lennart Grosin

Medverkande 3-4/07

Britta Berg är styrelseledamot i Kvarnby Folkhögskola och har jobbat som folkhögskolelärare i många år.

Donald Broady är professor vid Uppsala universitet.

Ingid Carlgren är professor på Stockholms universitet och har tidigare varit rektor för Lärarhögskolan i Stockholm.

Rossana Dinamarca är riksdagsledamot för vänsterpartiet och sitter i utbildningsutskottet, samt i vänsterpartiets partistyrelse och verkställande utskott.

Helena Duroj är pedagog och författare, aktiv i vänsterpartiets programkommission. Blogg: Politik och poesi på helenaduroj.blogspot.com

Elisabeth Flórez är genuspedagog och är resursperson för jämställdhetsfrågor i Malmö kommun.

Antonio Gramsci (1891-1937) grundade 1921 det italienska kommunistpartiet, PCI och var en av partiets viktigaste ledare och teoretiker.

Lennart Grosin är docent i pedagogik på Stockholms universitet och har bland annat forskat kring framgångsrika skolor. Han är en flitig debattör i skolfrågor både nationellt och internationellt.

Jan-Erik Gustafsson är lärare på Kungliga Tekniska Högskolan och ordförande i Folkrorelsen Nej till EU.

Martin Hofverberg är medlem i Vänsterns Studentförbund.

Kerstin Hägg är docent i pedagogiskt arbete, har arbetat som lärare sedan 1960-talet, på Lärarhögskolan och vid Umeå universitet samt under många år på Kvinnovetenskapligt Forum.

Emil Lindahl Persson är före detta chefredaktör på Kritisk utbildningspolitisk tidskrift. Han arbetar idag som pressekreterare för vänsterpartiets partisekreterare.

Martina Nilsson är politisk sekreterare för vänsterpartiet i Malmö, sitter i redaktionen för Socialistisk Debatt och har undervisat i feminism på Kvarnby folkhögskola.

Per Acke Orstadius har varit universitetslektor på Lärarhögskolan i Göteborg i 31 år.

Stina Pettersson är svensklärare på Tumba gymnasium i Botkyrka.

Malena Rydberg är gymnasielärare på Tensta gymnasium i historia, samhällskunskap och franska. Hon är utbildad pedagog på lärarhögskolan i Malmö. Sedan många år tillbaka sitter Rydberg i redaktionen för Clarté.

Mia Sand är ledamot i Vänsterns Studentförbunds förbundsstyrelse

Anders Skans är förskolelärare, specialpedagog samt forskare vid Malmö högskola.

Leif Strandberg är legitimerad psykolog, organisationsutvecklare och författare till Vygotskij i praktiken – bland plugghästar och fusklappar (2006, Norstedts akademiska förlag). Han har länge arbetat med pedagogisk utveckling både i Sverige och utomlands.

Jörn Svensson bland annat verkat som folkbildare och varit riksdagsledamot och EU-parlamentariker för Vänsterpartiet kommunisterna/Vänsterpartiet.

Lev Vygotskij (1896-1934) var en judisk-vitrysk psykolog, pedagog och filosof. Han var framför allt verksam i det revolutionära Ryssland och utformade banbrytande teorier om omgivningens centrala roll för barns utveckling och lärande. Hans teorier spreds i västvärlden under 1960-talet.

Mats Öhlin är chef för barn- och utbildningsförvaltningen i Haningen. Han har tidigare arbetat som lärare och rektor.

SocialistiskDebatt!
utges av CMS förening för SocialistiskDebatt (Centrum för marxistiska samhällsstudier)

Ansvärlig utgivare
CH Hermansson, 08-651 7004

Redaktör
John Hörnquist

Redaktion
Emil Berg, Pål Brunström, Magnus Dahlstedt, Lena Gunnarsson, Johanna Karlsson, Paula Mulinari, Linnea Nilsson, Martina Nilsson, Henrik Skrak

Grafisk form
Jesper Withz

Sättning
Robert Nilsson

Tryck
Bookwell, Borgå Finland

Kontakta redaktionen
Nobelvägen 51 B
214 33 Malmö
socdebatt@cmsmarx.org
040-97 8624

Prenumeration
200 kr/år
PG: 417 25 27-6
Lösnummer 65 kr, beställ på
www.redplanet.se

Kontakta CMS
Box 12660
11293 Stockholm
csm@cmsmarx.org
08-651 7004

Citera gärna men glöm inte ange källa.

ISSN 0246-1491

Namn:
Adress:
Postnr: Ort:
E-post:
Telefon:

Plats
för porto

Socialistisk Debatt
Nobelvägen 51 B
214 33 Malmö

Prenumera på SocialistiskDebatt? Skicka in talongen nedan så skickar vi nästa nummer och ett inbetalningskort på 200 kronor. Du kan också sätta in 200 kronor på PG 417 25 27-6, glöm inte att ange namn, adress och telefonnummer.

Detta dubbelnummer handlar om rätten till kunskap och bildning. Vi är inte ense om allt, eller ens om det mesta. Men om några saker. Som att vi – till skillnad från skolministern – anser att kunskap är det viktigaste i skolan. Att alla elever har rätt till denna kunskap. Att bildning inte är detsamma som marknadsanpassning. Att vänsterns skoldebatt är gynnsam för politikens utveckling. Och att denna debatt inte står mellan "ordning" och "flum". Det behövs kunskap för att diskutera kunskap. Det försöker vi bidra med här.

SocialistiskDebatt är en taggig tidning. Vi passar dåligt som mjuk stoppning i makt-havarnas stolar, men desto bättre som inspiration för de som vill följa en marxistiskt inspirerad och internationell debatt. Vi är en spretig tidning som tror på debattens kraft att visa vägen framåt för en bred vänster.